

2-TOM, 5-SON

HAQ EVAZIGA XIZMAT KO'RSATISH SHARTNOMASI

Mamadaminov Namoz Kamol o'g'li

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbari: **Allayorova Muattar**

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti Jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrası
o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi tushunchasi, haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasining turlari, yo'lovchi, bagaj yuk tashish shartnomasining tushunchalari davlat va jamiyatning ajralmas bir bo'lagi ekanligi, haq evaziga xizmat ko'rsatishning afzalliklari shartnomaning o'ziga xos xususiyatlari va asosiy vazifalari, va boshqa shartnomalardan farqi haqida so'z boradi.

Kalit so'z: Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi tushunchasi va predmeti, yo'lovchi, bagaj va yuk tashish shartnomasining tushunchalari, shartnomaning huquq va majburiyatlari.

Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasiga muvofiq bir taraf ijrochi buyurtmachining topshirig'iga muvofiq ashyoviy shaklda bo'lmagan muayyan bir harakat faoliyatni amalga oshiradi, ikkinchi taraf buyurtmachi esa bu xizmat uchun haq to'lash majburiyatini oladi. Haq evaziga xizmat ko'rsatish fuqarolik huquqida yangi iqtisodiy kategoriya bo'lib hisoblanadi. Ya'ni ijrochi buyurtmachining topshirig'iga binoan ashyoviy shaklda bo'lmagan muayyan harakatlarni amalga oshiradi, buyurtmachi esa olgan xizmati uchun haq to'lash majburiyatini oladi. Shu o'rinda ushbu shartnomaning predmetini tashkil qiladigan "xizmat" tushunchasiga to'xtalaydigan bo'lsak. Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasining huquqiy belgilari quyidagilardan iboratdir:

Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi ham real ham konsessual bo'lishi mumkin. Misol uchun: sayyohlik xizmati konsessual xarakterga ega bo'lsa, aloqa xizmatining ayrim turlari (xat-xabarlar yuborish xizmati) real harakterli bo'lishi mumkin. Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi nomidan ko'rinib turibdiki, muayyan haq evaziga amalga oshiriladi. Shartnoma taraflarining har ikkalasida ham huquq va majburiyatlar mavjud bo'ladi. Shu nuqtai nazardan ikki tomonlama shartnomalar guruhiga kiradi.

Shuningdek shartnoma taraflariga kelsak bir taraf buyurtmachi, ikkinchi taraf ijrochidan iboratdir. Haq evaziga xizmat ko'rsatish respublikamizda bozor munosabatlari

2-TOM, 5-SON

shakllanib borishi va demokratik jarayonlarning shiddat bilan o'zgarib borayotganligi sababli aholiga keng jabha bo'ylab xizmat ko'rsatishga qaratilgan shartnomadir. Shartnomaning predmeti ashyoviy shaklda bo'lmagan xizmatdir. Ya'ni muayyan harakatlarni qilish yoki muayyan faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan, shaxslarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan, muayyan bir ixtisoslikka, malakaga ega bo'lgan kishilar tomonidan amalga oshiriladigan faoliyatdir. Shartnomada haq to'lash tartibi. Buyurtmachi o'ziga ko'rsatilgan xizmatlar haqini haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasida ko'rsatilgan muddatlarda va tartibda to'lashi shart. Ijrochi o'zi aybdor bo'lmagan holda xizmatni bajara olmagan taqdirda, buyurtmachi ijrochiga uning xarajatlarini to'lashi shart, bunda ijrochining xizmat (xizmatlar) ko'rsatishdan ozod qilinishi munosabati bilan olgan yoki olishi umumiy bo'lgan foydasi chegirib qolinadi. Buyurtmachining aybi bilan xizmatni bajarish mumkin bo'lmay qolgan taqdirda, agar qonun hujjatlarida yoki shartnomada boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, xizmatlar bahosi butunlay to'lanishi kerak. Bugungi kunda respublikamizda ushbu shartnomaga bo'lgan talab ortib bormoqda. Aholiga turli sohalarda keng xizmatlar ko'rsatishga davlatimiz tomonidan katta e'tibor berilmoqda. Respublikamizda ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimi tubdan isloh qilinib aholiga keng qamrovli va sifatli tibbiyot xizmatini ko'rsatish sharoitlari yaratib berildi. Bu sohaning rivojlanishida xususiy tibbiyot markazlarining tashkil etilishi katta samarali natijalarga erishishga turtki bo'ldi. Tibbiy xizmat ko'rsatuvchi turli xususiy tibbiyot markazlari tashkil etildi va bu fuqarolarimizga taklif etilayotgan tibbiy xizmatlardan o'zlari uchun ma'qul bo'lganini tanlash imkoniyatlarini ortishiga sabab bo'ldi. Shuningdek, fuqarolarimizning qonun hujjatlarida nazarda tutilgan huquq va erkinliklarini himoya qilishga, ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirishga qaratilgan turli huquqiy maslahatxonalar, advokaturalar faoliyat olib bormoqda.

Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasining bir qancha turlari bo'lib ular quyidagilardan iboratdir:

Ularni biz xizmat ko'rsatishning xususiyatiga qarab, aloqa xizmati, tibbiy xizmat, veterinariya xizmati, auditorlik xizmati, huquqiy xizmat, maslahat xizmati va shunga o'xshash boshqa turlarga ajratamiz. Ana shu ko'rsatib o'tilgan xizmatlar o'z xususiyati, xizmat ko'rsatish holati, harakteri va huquqiy tartibga solinish sohasiga qarab, bir-biridan farqlanadi. Ammo ularning umumiy o'xshashligi ham mavjud. Shu sababli ularni Fuqarolik Kodeksi haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi sifatida bir mavzuga jamlagan. Chunki bu shartnomada bir tomonda xizmat ko'rsatuvchi ijrochi, ikkinchi tomonda esa ana shu xizmatdan foydalanuvchi buyurtmachi ishtirok etadi. Buyurtmachi bo'lib fuqarolar, shuningdek, yuridik shaxslar, ijrochi bo'lib esa haq evaziga xizmat ko'rsatish huquqiga ega

2-TOM, 5-SON

bo'lgan va xizmat ko'rsatish uchun belgilangan tartibda ruxsat olgan fuqaro yoki tashkilotlar qatnashadilar. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun ruxsatnoma olgan fuqarolar ham haq evaziga xizmat ko'rsata oladilar.

Haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi orqali ko'rsatiladigan xizmat turlariga quyidagilarni kiradi:

1. Aloqa xizmati;
2. Tibbiyot xizmati;
3. Veterinariya xizmati;
4. Auditorlik xizmati;
5. Maslahat xizmati;
6. Axborot xizmatlari;
7. Ta'lim berish xizmati;
8. Advokatlik xizmati;
9. Sayyohlik xizmati va boshqa xizmatlar:

YO'LOVCHI, BAGAJ VA YUK TASHISH SHARTNOMASI

Iqtisodchilarning e'tirofiga ko'ra, transport jamiyat iqtisodiy organizmining muhim qon tomiriaridan biridir. Zero, transport uzoqni yaqin, og'imi yengil qiluvchi vositadir. Bu g'oya, ayniqsa, bozor munosabatlari sharoitida yanada teranlashmoqda. Aynan transport yo'lovchi, bagaji va yuk tashishni amalga oshirishning zarur vositasi bo'lib qolmoqda. Bozor munosabatlari transportdan foydalanishni huquqiy tartibga solishga keskin ta'sir ko'rsatdi. Masalan, avtomobil transporti sohasidagi ko'plab xususiy korxonalar vujudga keldi. Ilgarigi “davlat rejasi shartnomaviy munosabatlarning asosi sifatida o'z mavqeyini yo'qotdi. Yuk va yo'lovchilar tashish shartnomalari bozor munosabatlarida transport korxonasi bilan mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni rasmiylashtiruvchi asosiy huquqiy vosita bo'lib qoldi”¹. Amaldagi FKning 709-moddasiga ko'ra, yo'lovchi, bagaj va yuk tashish shartnomalari asosida amalga oshiriladi. Yo'lovchi, bagaj va yuk tashish shartnomasiga ta'rif berishdan oldin ularning turlarini aytib o'tish kerak, chunki bu shartnomaning tushunchalari uning turiga qarab farqlanadi. Yo'lovchi, bagaj va yuk tashish shartnomasining quyidagi asosiy ikki turi mavjud: 1) yo'lovchi tashish shartnomasi; 2) yuk tashish shartnomasi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 710-moddasida yo'lovchi tashish shartnomasiga quyidagicha ta'rif beriladi: “Yo'lovchi tashish shartnomasi bo'yicha tashuvchi yo'lovchini, yo'lovchi bagaj toshpirgan bo'lsa - bagajni ham belgilangan manzilga eltib berish hamda bagajni olishga vakolat berilgan shaxsga topshirish majburiyatini oladi. Bunda yo'lovchi belgilangan yo'l haqini, bagaj topshirgan bo'lsa, bagaj tashish haqini ham to'lash majburiyatini oladi”. Yo'lovchi tashish shartnomasida taraflardan

2-TOM, 5-SON

biri tadbirkorlik faoliyati yuritganligi uchun bu shartnoma xo'jalik shartnomalari turkumiga kiradi. Yuqoridagi normadan ko'rinib turibdiki, yo'lovchi deganda, tashuvchi xizmatidan foydalanuvchi jismoniy shaxs tushuniladi, bagaj deganda esa transportda jo'natish uchun hozirlangan narsalar, yo'lovchining o'zi bilan birga bo'lgan (shaxsiy) yukini tushunamiz. Tashuvchi esa — bu ma'lum haq evaziga yo'lovchi va bagajni belgilangan manzilga eltuvchi shaxs. Shuni ta'kidlash kerakki, Fuqarolik Kodeksining tashish shartnomasiga bergan ta'rifi umumiydir, ya'ni Kodeks normalari bu sohani umumiy normalar tarzida tartibga soladi. Amalda tashish shartnomalariga doir tegishli transport tashkilotlarining o'z normalari mavjud. Ularda, xususan, yo'lovchi va bagaj tashishning o'ziga xos, sohaning maxsus xususiyatlarini hisobga olib, ta'rif beriladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining 1993-yil 7-maydagi Havo kodeksiga asosan yo'lovchi va bagaj tashish shartnomasiga quyidagicha ta'rif beriladi: “Havo transportida tashish shartnomasiga binoan tashuvchi yo'lovchi va uning qo'l yukini chiptada ko'rsatilgan parvozni amalga oshirayotgan havo kemasidan joy berib, belgilangan manzilga eltib qo'yish majburiyatini, yo'lovchi qo'l yukini topshirgan bo'lsa - qo'l yukini belgilangan manzilga yetkazib, uni yo'lovchiga yoki yo'lovchi tayinlagan shaxsga topshirish majburiyatini oladi. Yo'lovchi belgilangan tarif bo'yicha parvoz-uchish, yuk tashuvchi belgilagan me'yordan ortiq qo'l yuki bo'lgan taqdirda esa - qo'l yuki uchun ham haq to'lash majburiyatini oladi” (O'zbekiston Respublikasining Havo kodeksi, 98-modda1). Yo'lovchi tashish shartnomasining asosiy xususiyati shundaki, bunda tashish bo'yicha xizmatlardan foydalanuvchi taraf bo'lib fuqaro qatnashadi. Bu esa tegishli ustav va nizomlarda ko'rsatilgan yo'lovchi huquqlaridan tashqari, fuqaro yana FK va “Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi qonunda ko'rsatilgan huquqlarga ham egaligani bildiradi.

Yuk tashish talablari

Tashishga o'z o'lchamlari, o'rami va xususiyatlariga ko'ra belgilangan tartibda ko'zdan kechirish tartibotlaridan o'tishi, yo'lovchi bagajlariga zarar etkazmasdan, qiyinchiliksiz bagaj vagoniga yuklanishi va joylashtirilishi mumkin bo'lgan yuklar va buyumlar qabul qilinadi. Bagaj bagajni qabul qilish va berish operatsiyalarini amalga oshiradigan stantsiyalargacha tashiladi.

Yo'lovchi bagajining tarasi yoki qadoqlanishi, tashish davrida narsalarning saqlanishini ta'minlashi kerak.

Yo'lovchi bagajni tashishga oldindan, lekin yo'lovchi tashish poezdi jo'nashidan 2 soatdan kechiktirmasdan topshirishi mumkin, bunda bagajni saqlaganlik uchun to'lovlar olinadi.

2-TOM, 5-SON

- Jomadonlar, sandiqlar, savatlar, yashiklar, quti va toylar mahkam bog‘langan bo‘lishi kerak.
- Bagaj tashishga nosoz o‘ramda taqdim etilganda, tashuvchi uni tashishga qabul qilishni rad etadi.

O‘rami bagajning yo‘qolishi yoki buzilishi xavfini vujudga keltirmaydigan bunday kamchiliklarga ega bo‘lgan bagaj, tashish hujjatlarida ushbu kamchiliklar ko‘rsatilgan holda tashishga qabul qilinishi mumkin.

Tashuvchi yo‘lovchi tomonidan bagajning boshqa buyumlari orasida o‘ralgan sinuvchi va mo‘rt buyumlar, tez buziladigan mahsulotlar, shuningdek alohida o‘ralgan sinuvchi va mo‘rt buyumlar (oyna, chinni, televizorlar, priyomniklar) qoniqarsiz holati yoki shikastlanganligi uchun, agar bunda bagaj shikastlanishini keltirib chiqaruvchi o‘ramning birona tashqi buzilishlari mavjud bo‘lmasa, bagaj egasi oldida javob bermaydi.

- Bagaj yo‘lovchi jo‘nash stantsiyasida ham, harakat yo‘nalishidagi bagaj operatsiyalari uchun ochiq bo‘lgan har qanday oraliq stantsiyasida ham tashish uchun topshirilishi mumkin.

- Manzil stantsiyasi sifatida faqat yo‘lovchi boradigan oxirgi stantsiya emas, balki harakat yo‘nalishida joylashgan va bagaj operatsiyalarini bajarish uchun ochiq bo‘lgan har qanday stantsiya xizmat qilishi mumkin.

- Jo‘nash dastlabki stantsiyada chipta bo‘yicha bagaj qabul qilish, uning vazniga bog‘liq ravishda bir yoki bir nechta bagaj kvitantsiyalarini taqdim qilish bilan rasmiylashtirilishi mumkin.

Yo‘lovchi tomonidan chipta ko‘rsatilganda tashuvchi bagajni tashish uchun qabul qilishi va uni tegishli manzil bo‘yicha tarkibida bagaj vagoni bo‘lgan birinchi yo‘lovchi tashish poezdida yoki pochta-bagaj poezdida jo‘natishi shart.

Haq evaziga xizmat ko‘rsatish shartnomasining boshqa shartnomalardan farqli jihatlari bo‘lib, birgina pudrat shartnomasidan farqini aytaydigan bo‘lsak; pudrat shartnomasida ishning natijasi muhim hisoblanadi, haq evaziga xizmat ko‘rsatish shartnomasida esa xizmat ko‘rsatiladi lekin natijasi uchun javobgar bo‘lmaydi. Haq evaziga xizmat ko‘rsatish bu jamiyat va xalqning ajralmas bir bo‘lagi hisoblanadi. Hozirgi kunda oneid tizimi ya‘ni texnologiyalarning rivojlanishi natijasida, xizmatlar juda xam tez oson va sifatli tartibda amalga oshirilmoqda. Haq evaziga xizmat ko‘rsatishning afzallik taraflari juda ham ko‘p bo‘lib ya‘ni haq evaziga xizmat ko‘rsatishsiz jamiyatni tassavur qilib bo‘lmaydi albatta. Hozirda fan texnologiyalarning rivojlanishi natijasida haq evaziga xizmat

2-TOM, 5-SON

ko'rsatish bilan birga yo'lovchi bagaj yuk tashish ishlari ham tez, oson va sifatli darajalarda olib borilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Fuqarolik huquqi Q/20 O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, Toshkent Davlat yuridik institute, -Toshkent: Adolat.
2. O'zbekiston Respublikasi hukumat portal.
3. O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori.
4. <https://lex.uz>

